

УДК 94(477):[762.11+7.041.5]"180/182"

*Гліб Миколайович ЮХИМЕЦЬ,
кандидат мистецтвознавства,
завідувач відділу образотворчих мистецтв
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;
Ірина Іванівна ЦИНКОВСЬКА,
молодший науковий співробітник
відділу образотворчих мистецтв
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(Київ)*

**ГЕТЬМАНИ УКРАЇНИ
НА ГРАВІРОВАНИХ ПОРТРЕТАХ
ПОЧАТКУ ХІХ ст.
(іконографічний аспект дослідження)**

Досліджено гравіровані портрети гетьманів України з видання «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малороссии», виконані граверами так званої «бекетовської школи». Основна увага зосереджена на аналізі іконографії зображених осіб та іконографічних джерел, якими користувалися гравери.

Наголошується на важливості іконографічного аспекту в дослідженні історичних портретів як інструмента обґрунтування атрибуції та каталожного опису окремої пам'ятки зібрання. Дослідження портретів історичної постаті, створених одним або багатьма художниками, пов'язане з надзвичайно складною проблемою ідентифікації особи з її зображенням. Якщо портрет є не механічною фіксацією зовнішніх рис зображуваної особи, а художнім твором — завдання точного відтворення зовнішності відходить на другий план. Мета художника-портретиста — створити переконливий образ, розкрити духовний світ зображуваної моделі, примусити її «заговорити». Майже на кожному з портретів, навіть виконаних одним художни-

ком, одна й та сама особа виглядає по-іншому, іноді до невпізнанності. Тож ключову роль відіграє талант і майстерність художника, його бачення та ставлення до портретованого, здатність відчутти його характер. Саме тому дослідження іконографії в історичних портретах набуває великого наукового та практичного значення.

Ключові слова: гетьмани України, гравюра, портрет, іконографія, атрибуція, «бекетовська школа».

Одним із провідних наукових напрямів діяльності відділу образотворчих мистецтв Інституту книгознавства НБУВ є дослідження зібрання європейського гравірованого портрета XVI–XIX ст., створення та підготовка до видання ілюстрованого наукового каталогу. В процесі атрибуції понад тисячі гравірованих портретів, створених граверами та рисувальниками багатьох європейських країн майже за п'ятсот років, було виявлено чимало творів, на яких зображені відомі та маловідомі українці.

Значна частина гравірованих портретів українців, що були виконані на початку XIX ст. граверами так званої «бекетовської школи», належать до видання «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малороссии», котре вийшло у Москві 1844 р.¹

«Бекетовська школа» граверів пов'язана з відомим російським іконографом, видавцем і колекціонером Платоном Петровичем Бекетовим (1761–1836), дальнім родичем і другом історика та письменника Миколи Михайловича Карамзіна. 1798 р. Бекетов оселився у Москві, облаштував друкарню та книгарню і розпочав видавати твори російських письменників. Він був головою Товариства історії та старожитностей російських (1811–1823), пристрасним збирачем рідкісних рукописів і документів, живописних і гравірованих портретів відомих історичних діячів. Згодом портрети його зібрання стали вагомим іконографічним джерелом для реалізації задуманого ним проекту створення галереї гравірованих портретів відомих історичних діячів і літераторів. Для організації школи граверів, учні якої мали б втілювати проект, Бекетов запросив академіка Миколу Івановича Соколова та гравера-самоука кріпака Івана Розонова. Очолити школу учень Соколова талановитий гравер із кріпаків Олексій

¹ Після смерті П. Бекетова 1837 р. 306 мідних гравірувальних дощок-кліше були придбані братами Петром та Іваном Кіреєвськими, які надрукували з них гравюри і видали дві добірки у двох форматах — in 4°, in 8°: «Портреты именитых мужей российской церкви, с приложением их кратких жизнеописаний» (Москва, 1843) та «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по заслугам или рождению Малороссии» (Москва, 1844). Більше Кіреєвські нічого видати не встигли, а подальша доля дощок невідома [3, с. 81–82].

Агапійович Осипов (1770–1850). Про граверів школи², які переважно були кріпаками Бекетова, збереглося не багато біографічних відомостей.

Гравери бекетовської школи у роботі над історичними портретами гетьманів здебільшого спиралися на живописні та гравіровані портрети³, що слугували їм основним іконографічним джерелом. Хоча й не можна виключати використання невідомих сьогодні, але доступних у ті часи графічних, живописних і, можливо, скульптурних портретів.

Гравіровані портрети, що увійшли до видання «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных...», відтиснені з мідних дощок-кліше невеликого прямокутного вертикального формату — в середньому 18x12 см. Дві третини горішньої частини площини відбитка займає зображення на нейтральному тлі погруддя історичної особи, вміщеного в овал, що обрамлений тонкою лінійною рамкою, долішня частина якої продовжена награвірованим прізвищем гравера (або гравера та рисувальника; в окремих випадках прізвища авторів відсутні). Портретне зображення, нейтральне тло, лінійна овальна рамка з написом награвіровані пунктиром. У долішній частині прямокутної площини відбитка, під овалом портрета, різцем награвіровано вишуканим каліграфічним почерком ім'я, по батькові, прізвище та соціальний стан зображеної історичної особи. Нижче, друкарським шрифтом, в один рядок різцем награвіровано текст: «Изъ Собранія Портретовъ Издаваемыхъ Платономъ Бекетовымъ».

Видання «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных...» містить портрети українських гетьманів і козацької старшини XVII–XVIII ст. (Богдана та Юрія Хмельницьких, Івана Самойловича, Івана Скоропадського, Данила Апостола, Івана Мазепи, Кирила Розумовського, Павла Полуботка, Василя Кочубея); державних діячів імперії (канцлерів Олександра Безбородька та Віктора Кочубея, міністрів Петра Завадського та Дмитра Троцинського, генерал-фельдмаршалів Олексія Розумовського та Івана Гудовича); діячів церкви (митрополитів: Петра Могили, Стефана Яворського,

---

² Це майстри Ф. Алексєєв, К. Анісімов, М. Антонов, А. Афанасьєв, М. Воробйов, О. Грачов, Ф. Касаткін, В. Храмцов [8, с. 162], а також П. Федоров, І. Шошкін, М. Іванов, Ю. Кудряков, І. Куликов, Маслов, А. Машутін, П. Мілов, Я. Петров [6, с. 4].

³ Літопис Самійла Величка 1720 р. із портретами гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, М. Ханенка, І. Самойловича, І. Мазепи вперше опублікований Київською Археографічною комісією у 1848–1864 рр. під назвою «Летопись событий в юго-западной России в 17 в.».

Йосипа Нелюбовича-Тукальського та Дмитрія Ростовського; архієпископів: Лазаря Барановича, Сільвестра Кулябки та Георгія Кониського; архимандрита Іннокентія Гізеля); відомих представників української культури (письменників: Григорія Сковороди, Василя Наріжного, Василя Капніста та Михайла Хераскова; художника Дмитра Левицького; композитора Дмитра Бортнянського та ін.).

Ідентично оформлені портрети серії є близькими за манерою виконання, стилістикою та композицією, різняться лише поворотом голови, ракурсом тулуба, положенням рук, вбранням, атрибутикою в зображенні портретованих осіб.

Портрет гетьмана України Богдана Хмельницького виконаний гравером Федором Алексєєвим за гравюрою Олексія Осипова 1818 р. «У XVII та XVIII ст. Богдана Хмельницького згадували й шанували як національного героя представники різних прошарків українського суспільства. Гетьмана більш популярного так і не з'явилося. «Батька Хмеля» оспівували кобзарі, його портрет став обов'язковим елементом оздоблення дому козацьких старшин» [1, с. 63]. Зразком для більшості художників XVII–XIX ст. були портрети Богдана Хмельницького, награвіровані голландським художником Вільгельмом Гондіусом (бл. 1597–1652), вірогідно, за малюнком з натури Абрахама ван Вестерфельда (1647–1692) [1, с. 59–60; 9, с. 308–312]. Усього відомі три варіанти портрета Богдана Хмельницького роботи Гондіуса, датовані 1651 р. — два відрізняються лише текстом підпису, а третій — суттєвою змістовною деталлю: з-під шапки гетьмана, «прикрашеної» рогами, стирчать довгі вуха віслюка. П. Білецький звернув увагу на наявність у двох варіантах портрета як важливої смис-

Алексєєв, Федір.
Портрет гетьмана
Богдана
Хмельницького.

[Бл. 1840].

Гравюра на сталі,
пунктир, різець.
9,7x7,8; 18,1x12,4;
32x25,1

Воробйов, Михайло.
Портрет гетьмана
Юрія Богдановича
Хмельницького.
 [Не пізніше 1844].
 Гравюра на сталі,
 пунктир, різець.
 10,1x8,2; 18x12,8;
 32,4x25,1.

лової деталі зображення не особистого герба гетьмана, а герба Запорізького війська з його, гетьмана, ініціалами [1, с. 60]. У найближчих за датою репліках портрета Богдана Хмельницького, створених за Гондіусом (невідомий гравер, між 1651–1666 рр.; невідомий гравер, 1663 р.; Герард Боутатс, 1670 р.; невідомий гравер, друга пол. XVII ст.) [11, с. 296–297; іл. 377–380] зображення герба вже немає. Так само не містять зображення герба гравюра Олексія Осипова 1818 р., а також близька до неї гравюра Федора Алексеєва з видань «Собрание портретов россиян, знаменитых...» (Москва, 1821–1824. Издание П. П. Бекетова) та «Изображение людей знаменитых или чем-либо замечательных...» (Москва 1844. Издание П. и И. Киреевских). Репліки Осипова та Алексеєва суттєво відрізняються від гравюри Гондіуса та згаданих раніше реплік другої половини XVII ст. як деталями одягу, так і рисами обличчя. М'яке моделювання форми світлотінню засобами техніки пунктиру суттєво пом'якшує риси та змінює вираз обличчя гетьмана. Напрошується думка, що і Осипов, і Алексеєв могли бачити живописний портрет Богдана Хмельницького невідомого художника середини XVIII ст., що нині зберігається у Національному художньому музеї України, або подібний йому живописний портрет. Не можна погодитися з версією укладача каталогу «Произведения гравёров школы П. П. Бекетова в собрания...» [6, с. 5], що гравюра Алексеєва є копією, а не реплікою з Осипова, адже в портретах цих авторів є досить суттєві відмінності: в деталях одягу та, особливо, у рисах і виразі обличчя, хоча іконографічна основа обох портретів спільна.

Портрет двічі обрано гетьманом Юрієм Хмельницьким, сина Богдана Хмельниць-

кого, був награвірований М. Воробйовим із гравюри Олексія Осипова та під його наглядом. Немає сумніву, що Осипов бачив мідьорит італійського гравера Джованні Баттисти Бонаціні, датований 1670 р. Одяг, булава, енергійний поворот голови створюють образ особистості дієвої та рішучої. Юрій Хмельницький зовсім не відповідав такому баченню своїми діяннями та залишився в історії України і народній пам'яті найгіршим гетьманом. На гравюрах Осипова та Воробйова бачимо молодого чоловіка нерішучого, з невиразними рисами обличчя, зовсім несхожого ані на батька, ані на свого брата Тимофія Хмельницького на блискучому живописному портреті (1652 р.) роботи невідомого голландського художника (Львівський історичний музей). Зразком для Осипова, вірогідно, був один із живописних портретів Юрія Хмельницького другої половини XVIII ст. Композиція, невиразні риси обличчя та одяг портретованого досить наближено відтворені гравером засобами техніки пунктиру.

Майже точною копією гравюри Олексія Осипова є гравірований портрет гетьмана Данила Апостола, виконаний Михайлом Воробйовим під наглядом Осипова. Авторський напис на гравюрі самого Осипова називає рисувальником Якова Аргунова — відомого майстра портретного живопису. У каталозі «Произведения гравёров школы П. П. Бекетова...» у полі опису «Сведения об оригинале» зазначено: «Буш Г.-П. Портрет Д. П. Апостола. После 1727 г. Бумага, гравюра резцом, пунктир» [7, с. 14–15]. Якщо автор каталогу має на увазі відомий гравірований портрет гетьмана різцем і пунктиром, виконаний 1728 р. німецьким гравером Георгом Паулем Бушем (?–1756) за малюнком Ф. Г. Вортмана (?–?), то він не міг слугувати зразком для малюнка Якова Аргунова.

Воробйов, Михайло.
*Портрет гетьмана
Данила Апостола.*

[Не пізніше 1844].

Гравюра на сталі,
пунктир, різець. 10x8;
17,7x12,3; 32,3x25,3.

Воробйов, Михайло.
*Портрет гетьмана
Івана Самойловича
Самойловича.*

[Не пізніше 1844].
Гравюра на сталі,
пунктир, різець.
10,1x8,3; 17,8x12,8;
31,8x25,2.

Воробйов, Михайло.
*Портрет наказного
гетьмана Павла
Леонтійовича
Полуботка.*

[Не пізніше 1844].
Гравюра на сталі,
пунктир, різець.
10,1x8,2; 17,6x12,2;
32,3x25,3.

Збереглося кілька реплік зображень Данила Апостола, створених українськими художниками, які, спираючись на популярні у Речі Посполитій портрети-погруддя «лицарського типу», відкидають притаманний їм «військовий» антураж: обличчя гетьмана — сивого, з довгими вусами, з вибитим оком — зображують без прикрас. Саме таким є живописний портрет гетьмана Данила Апостола роботи невідомого автора другої половини XVIII ст., що зберігається у Дніпропетровському історичному музеї імені Д. І. Яворницького. Він став іконографічною основою гравюри Осипова, створеної засобами графічної техніки.

Портрет гетьмана Івана Самойловича був виконаний М. Воробйовим за гравюрою та під наглядом О. Осипова. Іконографічним зразком Осипову слугував живописний погрудний портрет, написаний невідомим художником близько 1786 р., який зберігається у Державному Володимиро-Суздальському музеї-заповіднику [7, с. 16–17]. Цей портрет міг бути живописною реплікою стінопису кінця XVII ст. із зображенням гетьмана Івана Самойловича на повний зріст у Троїцькій церкві Густинського монастиря. Широко відома мініатюра з літопису С. Величка з портретним зображенням Івана Самойловича в овалі. Гетьман у Величка виглядає значно молодшим, але зберігає риси густинського портрета. На поясному портреті з королівським гербом (кінець XVII – початок XVIII ст.) гетьман здається значно старшим і, певною мірою, зберігає риси згаданих портретів.

Гравюра М. Воробйова із зображенням наказного гетьмана Павла Полуботка так само виконана під наглядом О. Осипова і майже точно повторює його гравюру 1801–1822 рр. Гравюра О. Осипова під зображенням гетьмана містить відсутній на гравюрі

М. Воробйова напис: «*Вступаючись за отчизну, я не боюсь ни кандалывъ, ни тюрьмы, і для мене лучше найгиришою смертію умерти, якъ дивитись на повшехну гибель моихъ землякивъ. — Изъ речи говоренной Полуботкомъ Государю Императору Петру 1-му*». Достовірність промови Полуботка та його палкі слова викликають сумнів [1, с. 188]. В «Історії Русовъ или Малой Россіи» наказний гетьман Павло Полуботок представлений як героїчна постать і палкий борець за свободу українського народу⁴. Відповідно таким його намагалися зображувати у XIX ст. на живописних і гравірованих портретах. Але напрошується запитання, чи було лише непорозумінням, що в зображенні Павла Полуботка гравер Осипов відтворив живописний портрет його батька — полковника Леонтія Полуботка — сивого чоловіка зі шляхетними рисами обличчя, образ якого більше відповідав образу, створеному «Історією Русів»? Справжній портрет Павла Полуботка (копія I пол. XIX ст. з оригінала початку XVIII ст.) зберігається у Національному художньому музеї України [1, с. 188–189]. Вірогідно, саме цей портрет став основою рисунка, виконаного Милорадовичем для літографії, що була тиражована 1870 р. літографським закладом І. та А. Давиденків. Образ Павла Полуботка, награвірований Осиповим, як і наступні графічні й живописні копії та репліки з нього, був ідеалізований, але далекий від правди.

Іконографічним джерелом для портрета гетьмана Івана Скоропадського, награвірованого учнем Олексія Осипова Федором Касаткіним, найвірогідніше є живописний

Касаткін, Федір.
Портрет гетьмана
Івана Ілліча
Скоропадського
[Не пізніше 1844].
Гравюра на сталі,
пунктир, різець.
10x7,9; 18,5x12,9.

⁴ Рукопис «Історія Русовъ или Малой Россіи», написання якого датуються між 1760 та 1820 рр., був знайдений у бібліотеці м. Грінева і вперше виданий Осипом Бодяньським 1846 р. у «Чтениях Общества Истории и Древностей Российских».

Афанасьєв, Афанасій.
Портрет гетьмана
Івана Степановича
Мазепи.

[Не пізніше 1844].
Гравюра на сталі,
пунктир, різець. 10x8;
16,9x11,7; 31,9x25,3.

портрет XVIII ст., який зберігався у Гамаліївському монастирі поблизу Прилук [2, с. 217, 227], або портрет «старика гетьмана», живописні репліки XIX ст. з якого зберігаються у Національному художньому музеї України, Сумському художньому музеї та в багатьох історичних та історико-краєзнавчих музеях України і який, за наявністю великої кількості реплік, вважається найбільш схожим [1, с. 187, іл. 171]. На гравюрі Федора Касаткіна гетьман Іван Скоропадський виглядає кремезнішим, риси обличчя укрупнені та значно гостріші, а його вираз насторожений і недовірливий.

Іконографія гетьмана України Івана Степановича Мазепи — одне з неоднозначних і складних питань в українському мистецтвознавстві. Починаючи з публікацій кінця XIX – початку XX ст. О. Лазаревського, Б. Барвінського, М. Грушевського і до сьогодні так і немає згоди у визначенні «справжнього» портрета гетьмана [4; 5; 10; 12]⁵. Портрет Івана Мазепи, що увійшов до видання «Изображения людей знаменитых...», є копією А. Афанасьєва з гравюри О. Осипова, що вважається реплікою з відомої

⁵ Див. також: Къ портрету И. С. Мазепы // Киев. старина. – 1887. – № 1. – С. 188; *Лазаревский О.* Заметки о портретах Мазепы (к рисунку) // Там само. – Т. 64. – С. 433–462; *Барвинский Б.* Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях // Історичні причинки. Розвідки, замітки і матеріали до історії України-Русі. – Т. I. – Жовква, 1908. – С. 96–108; *Його ж.* Причинок до питання про т. зв. «Бекетівський» портрет Мазепи // Там само. – Т. II. – Львів, 1909. – С. 38–51; *Його ж.* Портрет Мазепи кисти артиста-маляра Осипа Куриласа // Там само. – С. 25; *Грушевський М.* До портрета Мазепи // Записки НТШ. – 1909. – Т. 92. – С. 246–248; *Його ж.* Ще до портрета Мазепи // Там само. – Т. 94. – 1910. – С. 162; *Його ж.* Ілюстрована історія України. – Київ – Львів, 1912. – С. 406; *Його ж.* Ще до портрета Мазепи // ЗНТШ. – Т. 94. – 1910. – С. 162; *Січинський В.* Гравюри Мазепи. Гравюри на честь Мазепи і гравіровані портрети гетьмана // Мазепа: зб. ст. – Варшава, 1938. – С. 134–161.

картини І. М. Нікітіна «Портрет наполеоного гетьмана» (1720-ті рр.). У ХІХ ст. були різні припущення щодо зображеної Нікітінім особи — називалися прізвиська українських гетьманів Івана Мазепи, Павла Полуботка, Івана Скоропадського, Данила Апостола. Сьогодні більшість дослідників іконографії Івана Мазепи відкидають будь-яке з цих припущень. Тому на гравюрах О. Осипова і А. Афанасьєва відповідність зображеної особи напису під портретом — «Іван Степанович Мазепа...» — видається дуже сумнівним. Із багатьох існуючих портретів гетьмана найбільш достовірним вважається прижиттєвий 1706 р. портрет, гравірований німецьким художником Мартіном Бернігеротом, що увійшов до серії гравюр «Європейські знаменитості» та став першоджерелом живописного портрета гетьмана Івана Мазепи 1900 р., написаний відомим українським художником Сергієм Васильківським [4, с. 17, 18, 100, 391].

У 1820 та 1821 рр. Олексій Осипов за рисунком Якова Аргунова (1784–1830), сина відомого російського живописця Івана Аргунова, награвірував портрет останнього гетьмана України графа Кирила Григоровича Розумовського, який увійшов у видання «Изображения людей знаменитых...». Вірогідно, що іконографічним джерелом обох портретів була гравюра німецького художника Георга Фридриха Шмідта (1712–1775), виконана за парадним живописним портретом французького художника Луї Токке (1696–1772). Член Паризької академії мистецтв Луї Токке прибув до Петербурга 1756 р. і написав кілька портретів російської знаті, серед них і портрет графа Розумовського (1758). На цьому портреті, що написаний із натури, гетьман виглядає дещо молодшим у порівнянні з гравюрою Осипова. Та риси обличчя гетьмана не ли-

**Гравер школи
П. Бекетова
Портрет гетьмана
Кирила Григоровича
Розумовського.**

[Не пізніше 1844].

Гравюра на сталі,
пунктир, різець.
10,1x8,3; 18,7x13,2;
32x25,1.

шають сумніву, що й на портреті Луї Токке, і на гравюрах Георга Шмідта та Олексія Осипова зображена та сама особа.

У дослідженні історичних портретів іконографічний аспект є надзвичайно важливим для обґрунтованої атрибуції та каталожного опису кожної пам'ятки зібрання. У жанрі історичного портрета першочерговим завданням є встановлення ідентичності зображення та конкретної історичної особи з далекого минулого. У розпорядженні дослідника для вирішення цього складного завдання — не так багато надійних документальних джерел. Словесних, літературних портретів обмаль. До того ж не виключено, що написані вони під впливом певних обставин (якщо не суб'єктивних вражень!), як і опис рис характеру, перелік чеснот (або навпаки) конкретної історичної особи. Прижиттєві зображення не залишилися зовсім, або їх збереглося дуже мало. А ті, що залишилися, далеко не завжди намальовані з натури та «правдиві». Портретів, створених на їх основі, також не густо у розпорядженні дослідників. Виникає питання: а чи можна таким зображенням беззастережно довіряти? Тобто дослідження портрета, а тим більше історичного, пов'язане з надзвичайно складною проблемою ідентифікації історичної особи з її зображенням. Якщо портрет є не механічною фіксацією зовнішніх рис зображуваної особи, а художнім твором — завдання точного відтворення зовнішності відходить на другий план. Мета художника-портретиста створити переконливий образ, розкрити духовний світ зображуваної моделі, примусити її «заговорити». На кожному з портретів, навіть виконаному одним художником, часто-густо зображена та сама особа виглядає по-іншому, іноді до невпізнанності. Тут ключову роль відіграє талант і майстерність митця, його бачення і ставлення до портретованого, консенсус між художником і замовником. Саме тому дослідження іконографії в історичних портретах набуває великого наукового та практичного значення.

1. *Белецкий П. А.* Украинская портретная живопись XVII–XVIII вв. [Текст] / П. А. Белецкий. – Ленинград : Искусство. Ленинградское отделение, 1981. – 256 с.: ил.
2. *Білецький П. О.* Український портретний живопис XVII–XVIII ст. Проблеми становлення і розвитку [Текст] / Білецький П. О. – Київ. : Мистецтво, 1969. – [320] с.: іл.
3. *Голлербах Э.* История гравюры и литографии в России [Текст] / Э. Голлербах. – Москва–Петроград : Гос. изд-во, 1924. – 220 с.: ил.
4. *Ковалевська О. І.* Іконографія Івана Мазепи в образотворчому мистецтві ХХ – початку ХХІ ст. [Текст] / О. І. Ковалевська. – Київ : Темпора, 2013. – 420 с. : іл.

5. Ковалевська О. До питання атрибуції портретів І. Мазепи [Текст] / О. І. Ковалевська // Сіверянський літопис. — № 1. — 2006. — С. 102–108.
6. Произведения гравёров школы П. П. Бекетова в собрании Государственного Владимиро-Суздальского музея-заповедника : каталог. I часть [Текст] / сост. М. Е. Игольникова. — Владимир, 2014. — 59 с.: ил.
7. Произведения гравёров школы П.П. Бекетова в собрании Государственного Владимиро-Суздальского музея-заповедника : каталог. II часть [Текст] / сост. М. Е. Игольникова. — Владимир, 2014. — 68 с.: ил.
8. Симони П. П. П. Бекетов, биографические о нём сведения, его литературная, собирательская и учено-археологическая деятельность... [Текст] / П. П. Симони // Старые годы. — 1908. — № 3. — С. 160–165.
9. Смирнов. Я. Рисунки Киева 1651 года по копиям их конца XVIII века [Текст] / Я. Смирнов. — Москва, 1908. — 512 с.
10. Станіславський В. До питання про зовнішність Івана Мазепи [Текст] / В. Станіславський // Сіверянський літопис. — 2006. — № 3 — С. 21–22.
11. Український портрет XVI–XVIII століть [Текст] : каталог-альбом / В. Александрович [та ін] ; авт.-уклад. Г. Белікова, Г. Членова ; Національний художній музей України. — 2-е вид. — Хмельницький : Галерея ; Київ : Артанія Нова, 2006. — [352] с.
12. Шендрик Л. Гетьман у портретах [Текст] / Л. Шендрик, О. Янович // Криниця. — 1995. — 1–3. — С. 98–102.

REFERENCES

1. Beletskyu, P. A. (1981). *Ukraynskaya portretnaya zhyvopys' XVII–XVIII vv.* [Ukrainian portrait painting XVII–XVIII centuries]. Leningrad: Iskusstvo. [in Russian].
2. Bilets'kyu, P. O. (1969). *Ukrayins'kyu portretnyy zhyvopys XVII–XVIII st. Problemy stanovlennya i rozvytku* [Ukrainian portrait painting of the XVII–XVIII centuries. Problems of formation and development]. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].
3. Hollerbakh, E. (1924). *Istoriia hraviury i litohrafiyi v Rossii* [History of engravings and lithographs in Russia]. Moscow-Petrograd: Hos. yzd-vo. [in Russian].
4. Kovalevs'ka, O. I. (2013). *Ikonohrafiya Ivana Mazepy v obrazotvorchomu mystetstvi XX – pochatku XXI st.* [Iconography of Ivan Mazepa in the fine arts of the XXth – beginning of the XXI century]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].

5. Kovalevs'ka, O. (2006). *On the issue of attributing portraits of I. Mazepa* [On the issue of attributing portraits of I. Mazepa]. *Siveryans'kyi litopys*, 1, 102–108. [in Ukrainian].
6. Igol'nikova, M. E. (Ed.). (2014). *Proizvedeniia graverov shkoly P. P. Beketova v sobranii Gosudarstvennogo Vladimiro-Suzdal'skogo muzeya-zapovednika: katalog. I chast'* [Works of engravers of the P. P. Beketov's school in the collection of the State Vladimir-Suzdal Museum-Reserve: catalog. I part]. Vladimir. [in Russian].
7. Igol'nikova, M. E. (Ed.). (2014). *Proizvedeniia graverov shkoly P. P. Beketova v sobranii Gosudarstvennogo Vladimiro-Suzdal'skogo muzeya-zapovednika: katalog. I chast'* [Works of engravers of the P. P. Beketov's school in the collection of the State Vladimir-Suzdal Museum-Reserve: catalog. II part]. Vladimir. [in Russian].
8. Simoni, P. (1908). *P. P. Beketov, biograficheskie o nem svedeniia, ego literaturnaia, sobiratel'skaia i ucheno-arkheologicheskaia deiatel'nost'...* [Beketov, biographical information about him, his literary, collecting and scientific-archeological activity]. *Starye gody*, 3, 160–165. [in Russian].
9. Smirnov, Ya. (1908). *Risunki Kieva 1651 goda po kopiiam ikh kontsa XVIII veka* [Drawings of Kiev in 1651 on copies of their end of the XVIII century]. Moscow. [in Russian].
10. Stanislavs'kiy, V. (2006). *Do pytannya pro zovnishnist' Ivana Mazepy* [On the issue of the appearance of Ivan Mazepa]. *Siveryans'kyi litopys*, 3, 21–22. [in Ukrainian].
11. Byelikova, H. & Chlenova, H. *Ukrayins'kyi portret XVI–XVIII stolit': kataloh-al'бом* [Ukrainian portrait of XVI–XVIII centuries: catalog-album]. Khmelnytskyi: Halereya; Kyiv: Artaniya Nova. [in Ukrainian].
12. Shendryk, L. & Yanovych, O. (1995). *Het'man u portretakh* [Getman in portraits]. *Krynytsya*, 1–3, 98–102. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 02.10.2017 р.

Yukhimets Gleb, Candidate of Sciences in Art, Head of the Department of Fine Arts of the Institute of Book Studies of The Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv);

Tsynkovska Iryna, Junior Research Fellow of the Department of Fine Arts of the Institute of Book Studies of The Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).

Hetmans of Ukraine on engraved portraits of the early 19th ct. (iconographic aspect of research).

Engraved portraits of the hetmans of Ukraine from the edition “Pictures of famous, somehow remarkable people, by the birth of by their merits belonging to Ukraine”, made by the engravers of the so-called “Beketov School” are researched. Main accent is made on the analysis of the iconography of depicted people and on iconographic sources used by the engravers.

The importance of the iconographic aspect in the research of historical portraits as an instrument of attribution and catalog description substantiation of a certain artifact from the collection is stressed. As the research of a portrait, especially a historical one, is involved with an exceptionally complicated problem of a historical person identification with its depiction. If a portrait is not a mechanical fixation of external features of a depicted person, but rather an artistic work, the task of strict depiction of appearance fades into insignificance. The goal of a portrait artist is to create a convincing image, reveal the mental world of a depicted model, make it “speak”. On every new portrait, even that made by the same artist, often the same person looks differently, and sometimes is even unrecognizable. The talent and the skillfulness of the artist, his vision and attitude to what he portrays play the key role here. That is why the research of iconography in historical portraits has a huge scientific and practical value.

Key words: hetmans of Ukraine, engraving, portrait, iconography, attribution, “Beketov School”.

Юхимець Г. Н., кандидат искусствоведения, заведующий отделом изобразительных искусств Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (Киев);

Цинковская И. И., младший научный сотрудник отдела изобразительных искусств Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (Киев).

Гетманы Украины на гравированных портретах начала XIX ст. (иконографический аспект исследования).

Статья посвящена исследованию гравированных портретов гетманов Украины в издании «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малороссии», исполненные граверами так называемой «бекетовской школы». Основное внимание сосредоточено на анализе иконографии изображенных лиц и иконографических источниках, к которым обращались граверы в своей работе.

Отмечается важность иконографического аспекта в исследовании исторических портретов как инструмента обоснования атрибу-

ции и каталожного описания отдельного памятника собрания. Исследование портретов исторической личности, созданных одним или многими художниками, связано с чрезвычайно сложной проблемой идентификации личности с ее изображением. Если портрет является не механической фиксацией внешних черт изображаемого лица, а художественным произведением — задача точного воспроизведения внешности отходит на второй план. Цель художника-портретиста — создать убедительный образ, раскрыть духовный мир изображенной модели, заставить ее «заговорить». Почти на каждом из портретов, даже исполненных одним мастером, одна и та же личность выглядит иначе, иногда почти неузнаваемой. Здесь ключевую роль играет талант и мастерство художника, его видение и отношение к портретируемому, способность прочувствовать его характер. Именно поэтому исследования иконографии исторических портретов приобретает научное и практическое значение.

Ключевые слова: гетманы Украины, гравюра, портрет, иконография, атрибуция, «бекетовская школа».